

Kulturmiljöanalys
Ekeby 35:1 och 35:2,
Fresta socken,
Upplands Väsby
kommun

Kund
Hökerum bygg AB

Kulturmiljöanalys av fastigheterna Ekeby 35:1 samt 35:2, Fresta socken, Upplands Väsby kommun, Stockholms län, Uppland

Författare: Camilla Ekblom

Tel: 072-2084985

Camilla.ekblom@afry.com

Innehållsförteckning

Bakgrund och syfte	3
Topografi och kulturmiljö	3
Kulturmiljölämningar i närområdet	4
Från Ekebys utkant till Eksberg	4
Platsbesök och identifierade värdebärare för kulturmiljön	9
Bostadshus 1, mangårdsbyggnad	9
Bostadshus 2, torp	10
Ladugård/Stallbyggnad	10
Stenmur	11
Växthus samt odlingsträdgård	11
Ekonomibyggnad, Butik och kontorslokal för växtförsäljning....	12
Verkstadsbyggnad/Garage	12
Konsekvensbedömning inför ny detaljplan	12
Rekommendationer för kulturmiljön.....	13
Sammanfattning.....	14
Referenser	15

Bakgrund och syfte

AFRY har på uppdrag av Hökerum bygg AB genomfört en kulturmiljöanalys av fastigheterna Ekeby 35:1 och 35:2 i Fresta socken, Upplands Väsby kommun. Hökerum bygg AB planerar att uppföra nya bostäder på platsen, vilket kommer att påverka den befintliga bebyggelsen. Fastigheterna består idag av ödetomter. Inför framtagandet av ny detaljplan har det identifierats att förändringar på fastigheterna bör förhålla sig till befintliga natur- och kulturvärden på platsen. Kulturmiljöanalysen genomfördes därför med syfte att identifiera och analysera kulturhistoriska värden, samt hur dessa påverkas av framtida exploatering.

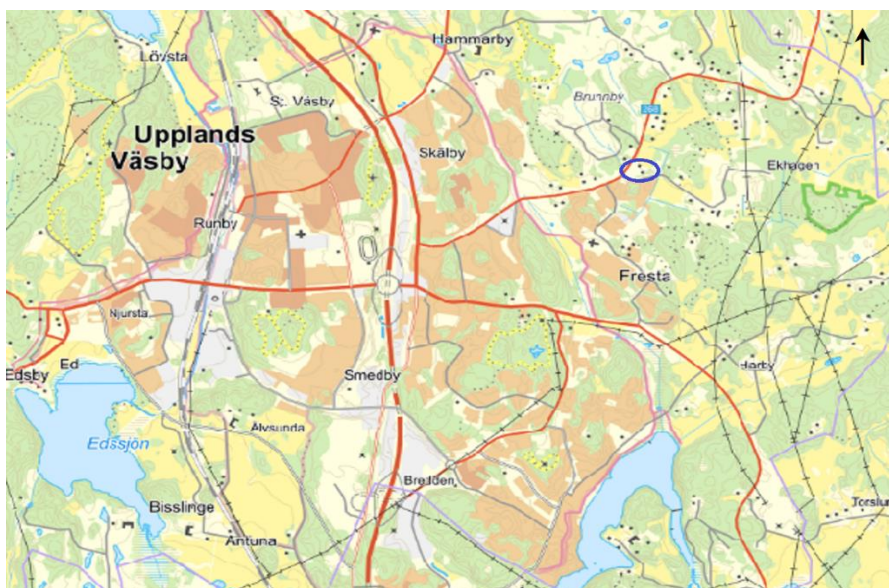
Analysen har genomförts i två steg, med en inledande del kring platsens historiska funktion, platsbesök samt kart- och arkivstudier, samt en del inriktad på konsekvenserna för kulturmiljön i samband med framtida byggprojekt.

Kulturmiljöanalysen ska härigenom minst innehålla:

- *En kortfattad analys med historiska kartor*
- *Beskrivning av värdebärare och rekommendationer inför förändring*
- *Konsekvensbeskrivning som granskar föreslagen exploatering*
- *Analysen genomförs av antikvarier med dokumenterad erfarenhet av att identifiera och analysera natur- och kulturvärden*

Topografi och kulturmiljö

Fastigheterna Ekeby 35:1 och 35:2 ligger i Fresta socken, Upplands Väsby kommun i korsningen mellan nuvarande Vallentunavägen och Ekebyvägen.

Figur 1. Utdrag ur fastighetskartan, analysområdet markerat med blå ring. Skala 1:40 000.

Området består av en plan yta i söder som övergår till en svag höjd mot norr. Bortom denna finns odlingslandskap längs med Vallentunavägen. I öster faller landskapet ner en aning och avgränsas av befintlig bebyggelse. I väster åtskiljs fastigheterna av Vallentunavägen. Höjdvärdena ligger mellan 15-30 meter.

Jordarterna inom fastigheten består av postglacial lera samt silt. Befintliga byggnader på platsen vilar på en undergrund av morän med sandinslag. Inom området förekommer inget riksintresse för kulturmiljön. Närmaste riksintressen påträffas i grannsocknen Eds, med herrgårds- och fornlämningarna Antuna och Runsa av vilka den senare har anor från yngre järnålder.

Kulturmiljölämningar i närområdet

Inom de berörda fastigheterna förekommer inga kända lämningar med skydd enligt KMR (Kulturmiljöregistret), trots att bygden som helhet är rik på fornlämningar. Närområdet är präglad av flertalet hägnadssystem i form av stensträngar, vilka primärt dateras till järnåldern. På andra sidan Vallentunavägen finns en registrerad möjlig fornlämning, L2013:8244. Lämningen består av två gravhögsliknande lämningar, men har efter arkeologiska utredningar snarare bedömts som kvarvarande jordmassor efter vägbygge alternativt från anläggandet av växthus inom fastigheterna Ekeby 35:1 och 35:2.

Söder om utredningsområdet, i det bebyggda området Ekbacken slutundersöktes en stensättning (L2017:6529), två härdar (L2013:2324, L2013:2323) samt en stensträng (L2017:6347) år 2002. Öster om utredningsområdet påträffas en runhäll (L2017:6114) samt lämningen efter Ekeby kvarn (L2013:6242), uppförd år 1865 i holländsk stil. Kvarnen har en relativt sen datering, men får anses som viktig då den utgjort ett karaktäristiskt landmärke i bygden samt fyllt en viktig funktion i det preindustriella landsbygdssamhället.

Från Ekebys utkant till Eksberg

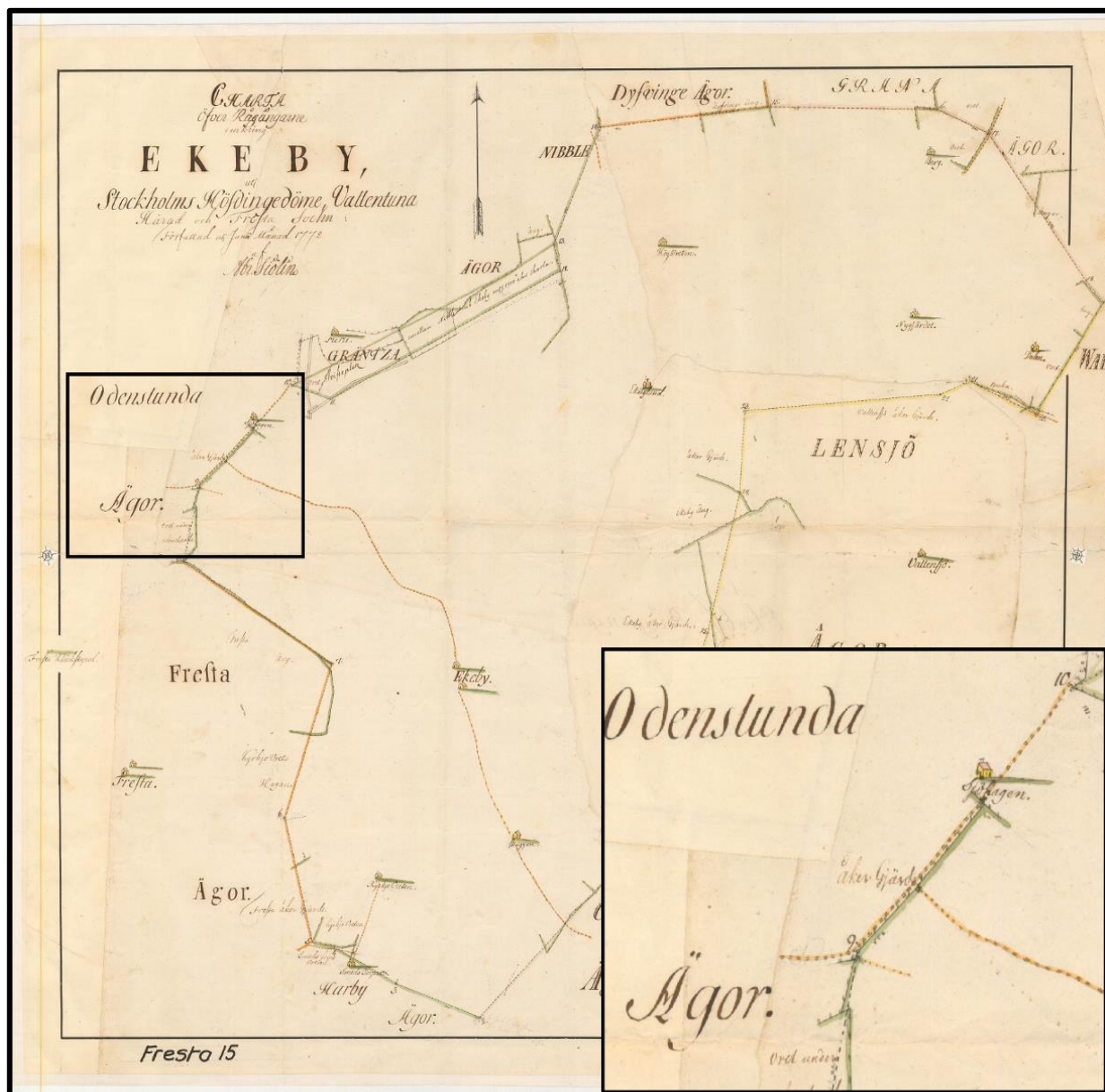
Fresta socken har likt många andra socknar ett medeltida ursprung och omnämns första gången på 1200-talet. Den rika fornlämningsbilden bestående av lämningar främst från järnåldern, men även bronsålder bekräftar dock att människor bott och vistats i området långt innan det blev en kyrkoadministrativ enhet.

I det historiska kartmaterialet kan ingen bebyggelse urskiljas inom utredningsområdet på karta upprättad för rågångsåtgärd år 1775. I samma kartblad omnämns Ekebytorpets ägor, vilket dock torde åsyfta bebyggelsen vid centrala Ekeby, öster om utredningsområdet då kartans utsnitt visar sydligare del av socken ner mot Fresta. På en något tidigare karta upprättad för rågångsåtgärd år 1773 kan en möjlig grind urskiljas inom området. I textmaterialet tillhörande kartan för rågångsåtgärden 1773 omnämns att det mellan punkt 8 och 9 i kartan, vid åker gjerde ska finnas en grind:

”Ifraån detta ställe giver ofta nämnda karta anvisning till en grind emot Odenslunda åker gjerde, varigenom vägen tillförne gått till Ekeby”

[illegible]

afry.com

Figur 2. Karta över rågångsätgård 1773, Fresta socken, Ekeby. Utredningsområdet något förstorat och markeras i karten med åker gjärde söder om torpet Sjöheden. Lantmäteriet kartsök akt. 01-fre-15.

En annan tolkning är att symbolen representerar en ängslada eller annan förvaringsbyggnad längs med gärdesgården mot odlingsmark, i karten markerad som åker gjärde. Hur kartmaterialet redovisar symboler har varierat genom århundradena och standardiseras först under 1900-talet. Det kan dock uteslutas att det rör sig om bostadsbebyggelse vid denna tid. Närmaste bostadsbebyggelse är torpet Sjöheden, väster om Vallentunavägen och söder om Lura.

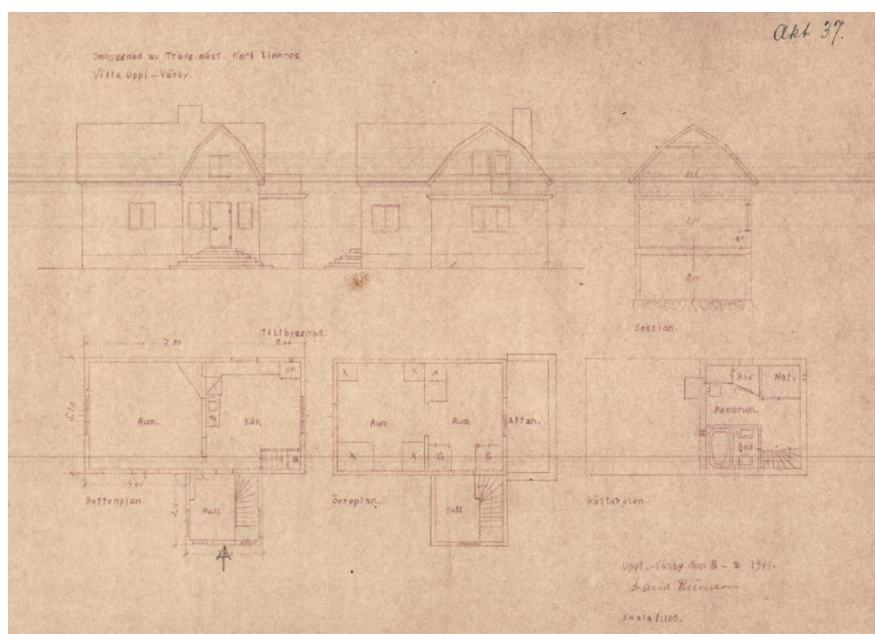
Figur 3. Utsnitt ur Häradsekonomska kartan, 1901-1906, Fresta socken. Tillkommen bebyggelse inom fastigheterna Ekeby 35:1 och 35:2 (dåvarande Eksberg 1:1) markerat med BT i kartan. Rikets Allmänna Kartarkiv, RAK akt. Vallentuna 75-4.

På den häradsekonomska kartan (upprättad år 1901-1906) har bebyggelse tillkommit inom området. Den omgärdande marken bestod av åkermark i norr samt ängs- och skogsmark i söder. Bebyggelsen symboliserar ett bostadshus samt en eller möjligen två ekonomibyggnader. I kartan har bebyggelsen fått beteckningen BT, vilket tolkas som *båtsmanstorp*.

År 1919 finns en daterad köpehandling av fastigheten Eksberg 1:1, då den såldes för 7 000 kronor. Arealen på fastigheten uppgavs vid denna tidpunkt till 1,865 hektar. Under 1900-talets mitt har det sedan tillkommit ytterligare bebyggelse, då fastigheternas nuvarande utseende börjar ta form. Vid denna tid tillkommer flertalet växthus som omgärdas av odlingsmark. År 1950 ansökte trädgårdsmästaren Karl Herman Linnros om bygglov för att upprätta ytterligare ett växthus, en lökkällare samt en tillbyggnad på sitt bostadshus inom fastigheten, som vid denna tid fortfarande hade beteckningen Eksberg 1.1. 1963 ansöker samme Linnros om byggnadslov för uppförande av uthus. Samtliga bygglovsansökningar beviljas.

Figur 4. Utsnitt ur den ekonomiska kartan från 1954. Fastigheten Eksberg 1:1 centralt i bilden, bebyggd med bostadshus samt flertalet växthus. Omgärdande mark består av trädgårdsodling. RAK, akt. Fresta 1110e54.

Figur 5. Ritning över önskad tillbyggnad på bostadshus medföljande bygglovsansökan 1950. Ritningen är daterad 1949 och avser ett av de bostadshus som finns kvar på fastigheten idag. Upplands Väsby kommunarkiv, akt 37 1950.

En livaktig verksamhet bestående av trädgårdsodling och växtförsäljning har därefter bedrivits inom fastigheten under 1900-talets senare del samt en bit in på 2000-talet. Två tidigare växthus inom fastigheten har rivits någon gång under senare delen av 1900-talet. Under år 2001 bedrev företaget *Trädgårdsbolaget AB* verksamhet på platsen. Från år 2003 finns en ansökan om rivning- samt nybyggnation av det ena bostadshuset, detta efter att byggnaden eldhärjats. Bygget

stod klart år 2007. Verksamhet samt boende inom fastigheterna har därefter avvecklats och området är idag ödelagt.

Platsbesök och identifierade värdebärare för kulturmiljön

Ett platsbesök genomfördes inom utredningsområdet den 16 december 2021 i syfte att praktiskt skapa en uppfattning om platsen, dess topografiska förhållanden, värdebärare för kulturmiljön samt inför planerad konsekvensbedömning. Fastigheterna består idag av två bostadshus, en ladugård med stallinredning, en verkstads-/garagebyggnad samt växthus sammanfogat med äldre ekonomibyggnad vilken tidigare fungerat som butik och kontor för trädgårdsföretaget på platsen. Växthuset omgärdas av odlingslämningar med flertalet träd och buskar samt odlingslådor synliga på platsen. Bakom ladugården/stallbyggnaden påträffades också en stenmur/stensträng av mer recent karaktär.

Fastigheterna Ekeby 35:1 och 35:2 ger idag ett skräpigt intryck, då marken är förorenad med propanflaskor, plast, bråte och krossat fönsterglas. Jämte detta, syns spåren av platsens tidigare funktion som gård, bostad men också näringsverksamhet. Äldre äppelträd samt slånbär- och hallonbuskar omgärdar marken, vilket indikerar ett biologiskt kulturarv. Detta sammantaget med den kommersiella odlingen på platsen, av vilka flera växtarter finns kvar.

Bostadshus 1, mangårdsbyggnad (sent 1800-tal - tidigt 1900-tal)

Byggnad i 3 plan med brutet sadeltak med tvåkupigt tegel. Stående lockpanel, rödmålat. Fönster utbytta. Gjuten grund. Interiören troligen renoverad i omgångar under senare 1900-tal. Linoleumgolv. Delvis fuktskadat. Omgärdande trädgård med fruktträd. Renoveringsbehov föreligger, primärt för åtgärd av fuktskador med oklar omfattning. Ytterdörren till byggnaden

saknas och interiören får anses förvanskad från dess ursprungliga utförande.

Bostadshus 2, torp (sent 1800-tal – tidigt 1900-tal)

Tvåplanshus med brutet tvåkupiga tegelpannor och brutet sadeltak, liggande profilpanel av trä och spröjsade fönster. Byggnaden har en tillsynes gjuten grund som eventuellt täcker en äldre syllgrund. Renoverad interiör troligen från senare delen av 1900-talet. Takfönster på östra sidan av modern typ. Fin murstock intakt. Äldre trädgård med fruktträd. Byggnaden är utvändigt välbevarad, men renoveringsbehov föreligger då flertalet fönster är krossade. Den invändiga moderniseringen av byggnaden gör att dess kulturella värdebärande uttryck försvagas.

Ladugård/Stallbyggnad (sent 1800-tal – tidigt 1900-tal)

Träbyggnad med enkel stående träpanel, sadeltak med tegel. Enklare dubbeldörrar samt två enkelglasfönster. Invändigt finns stall samt förvaringsutrymme, samtliga brukade i relativ närtid. Takstolarna är tillsynes i gott skick.

Stenmur (sent 1800-tal – tidigt 1900-tal)

Enkelskiktad stenmur belägen bakom ladugård/stallbyggnad bestående av natursten samt fåtal tillhuggna stenar i storlek 0,5 – 0,8 meter. Troligen röjningssten vilken placerats som avgränsare för marksluttning bakom ladugården. Uppskattningsvis ca 15 meter lång. Svårtillgänglig på grund av vegetation.

Växthus samt odlingsträdgård (1900-tal)

Växthus, synligt på karta från 1954 samt ortofoto år 1960. Idag delvis raserat. Flertalet spår från tidigare trädgårdsverksamhet fortfarande synliga på platsen. Intilliggande odlingsträdgård bär spår av pallkragar, odlingslådor samt fruktträd och buskar, avsedda för försäljning. Underhållet är kraftigt eftersatt och konstruktionen är delvis raserad. Stor mängd krossat glas.

Ekonomibyggnad, Butik och kontorslokal för växtförsäljning (sent 1800-tal – tidigt 1900-tal)

Byggnad i två plan med liggande profilpanel av trä samt tegeltak. Fönster saknas på flera karmar där det istället placerats plywoodskivor som delvis fallit bort. Flera fönster är krossade. Byggnadens grund är tillsynes gjuten i betong. Invändigt har huset renoverats och moderniserats under 60-70-talet. Nedervåningen består av ett förvaringsutrymme samt en köksdel. På övervåningen finns toalett samt kontorsutrymme. Möbler samt pappershandlingar från tidigare trädgårdsföretag finns kvar.

Verkstadsbyggnad/Garage (1900-tal)

Verkstadslokal med plåttak samt fasad med kalkputsade väggar. Större dubbeldörrar av trä. Invändigt är lokalen uppdelad i två lika stora rum. Spår av verkstadsverksamhet.

Konsekvensbedömning inför ny detaljplan

Planerad nyexploatering av fastigheterna Ekeby 35:1 och 35:2 kommer innebära att samtliga nuvarande byggnader och grönytor försvinner eller kraftigt förändras. Detta kan vid en första anblick upplevas orsaka en mycket negativ effekt på kulturmiljön, men kan likväl leda till en förbättring. För detta krävs dock att nyexploateringen tar tillvara på platsens historik och kulturella uttryck och låter dessa samspela med det nya.

Flera av byggnaderna inom fastigheterna är idag kraftigt eftersatta, vilket skulle

kräva en större mängd underhåll och kostnadsansvar om de skulle bevaras. Byggnaderna är idag öde och får därigenom anses behöva göra plats för nybyggnation. En plats kulturella värdebärare identifieras dock inte endast i byggnader eller i marken, utan även i dess historia.

Figur 6. Del av den planerade nybyggnationen inom fastigheterna. Åtgärden innebär att samtlig äldre bebyggelse måste rivas. Gemensamma handelsträdgårdar upprättas på innergårdarna. Hökerum bygg AB.

Den föreslagna detaljplanen benämner fastigheterna för *Norra Frestaby, Handelsträdgård*. Minnet från platsen blir härigenom fortsatt levande och de kulturella värdebärarna fortsätter att existera. Den planerade bebyggelsens målbild är därtill att på gemensamma grönytor skapa utrymme för odling samt växthus i det som av exploatören benämns just *handelsträdgårdar*.

Rekommendationer för kulturmiljön

För att förstärka och i möjligaste mån bevara områdets kulturhistoria föreslås att:

- Skott eller fröer från de befintliga trädgårdarnas fruktträd och buskar planteras i de kommande gemensamma handelsträdgårdarna. Detta skulle bidra till att den kulturella biologiska mångfalden får fortleva på samma plats.
- Om möjligt i avseende av miljömässig hållbarhet bör delar av växthuset återanvändas vid byggandet av de nya. Detta skapar en ständig påminnelse, synlig för boende och besökare om platsens tidigare verksamhet.
- Stenmurens stenar återanvänds som avskiljare för exempelvis trafik, som rumsavdelare vid odlingar eller återuppbyggs i konstruerade vattenspeglar. Lokala naturmaterial är beständiga och bär på en historia från platsens tid som gård.

- Om det finns en ekonomisk och praktisk underhållsplan kan utvalda byggnader flyttas från exploateringsområdet till dess utkant. Exempelvis skulle ladugården/stallbyggnaden kunna inredas som gemensamt förvaringsutrymme. Det rekommenderas dock ej att flytta byggnader om detta sker utan planerad underhållsplan, då detta endast leder till ett kulturarv i förfall.
- Spröjsade fönster har ett stort andrahandsvärde för renoveringsfirmor. Okrossade äldre fönster från platsen kan med fördel säljas till sådana företag, för att återbrukas i annat sammanhang.

Sammanfattning

Dagens Ekeby 35:1 och 35:2 bebyggs någon gång under senare delen av 1800-talet eller tidigt 1900-tal. Ursprungligen består fastigheten av bostadshus med tillhörande ladugårdsbyggnad vilka typologiskt sett får anses vara samma byggnader som finns på platsen idag. Försörjningen har vid denna tid varit jordbruk och djurhållning.

Fastigheten, då under namnet Eksberg 1:1 säljs 1919 och har därefter vid år 1954 utvecklats till en näringsverksamhet som bedrivit trädgårdsodling och växtförsäljning. Denna näring fortlever in i det tidigare 2000-talet, men är efter år 2007 nedlagd. Fastigheterna lämnas öde vid denna tid.

Den planerade nybyggnationen medför att samtlig bebyggelse samt trädgårdar försvinner. För att i största mån låta platsens historik leva vidare gillas åtgärden med handelsträdgårdar inom gemensamma grönområden. Rekommenderat är att plantera den äldre trädgårdens fruktträd och buskar i de nya trädgårdarna samt om möjligt återanvända konstruktionsdetaljer från det befintliga växthuset vid uppförandet av de nya.

Referenser

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet,

<https://bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

Förteckning över statliga byggnadsminnen, Riksantikvarieämbetet,

<https://www.raa.se/kulturarv/byggnader/forteckning-over-statliga-byggnadsminnen/>

Kommunarkivet Upplands Väsby kommun.

Kulturmiljöregistret, Fornsök, <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Lagerstedt, A. 2005. *Östra Frestaby – Från Järnålderns odlingslandskap till dagens rekreatiomsområde*. Särskild arkeologisk utredning etapp 1.

Arkeologikonsult AB rapport 2005:2030.

Lantmäteriet, Historiska kartor, <https://historiskakartor.lantmateriet.se/>

Ramström, A. 2020. *Väg 268, Granakurvan*. Arkeologisk utredning etapp 2.

Arkeologgruppen AB rapport 2020:14.

Riksintressen för kulturmiljövården,

https://www.raa.se/app/uploads/2021/07/Stockholm-AB_riksintressen.pdf

Rikets Allmänna Kartarkiv, RAK. <https://www.lantmateriet.se/sv/Kartor-och-geografisk-information/Historiska-kartor/Arkiven-som-ingar/Rikets-allmanna-kartverks-arkiv---RAK/#faq=13f5>

Sveriges Geologiska Undersökning, SGU, Jordartskartor,

<https://apps.sgu.se/kartvisare/>